
KORA-ÚJKOR–ÚJKOR

A hatalmi egyensúly a XVIII. századi kereskedelmi szerződések tükrében

Az 1713. évi utrechti békeszerződést a történettudomány hagyományosan a brit birodalmi politika egyik vízválasztójaként tartja számon, ugyanis a spanyol örökösödési háborút lezáró békeszerződés legnagyobb nyertese kétségkívül Nagy-Britannia volt. A szigetország első alkalommal tudta érvényesíteni erőegyensúly-politikáját az európai kontinensen, azonban a szerződés brit ratifikációja sajátos belpolitikai körülmények között ment végbe; a whig párt az európai politikába való komolyabb befolyást, Franciaország további zsarolását kívánta, a tory párt és az uralkodó, Anna királynő (1702–1714) azonban kívül akart kerülni az európai háborútól, illetve távolodni kívánt a kontinentális politikai szituációktól. Anna királynő ennek érdekében húsz új főnemest (*peer*) nevezett ki a Lordok Házának tagjává, és csupán az ő szavazataik segítségével sikerült ratifikálni az utrechti békeszerződést Nagy-Britanniában. A belpolitikai viszályok azonban a békekötést, illetve a ratifikációt követően – a sikeres gazdasági eredmények ellenére – sem csillapodtak a toryk és a whigek között.

Az *Antonella Alimento* és *Koen Stapelbroek* szerkesztésében 2017-ben megjelent „A XVIII. századi kereskedelmi szerződések politikája. Hatalmi egyensúly, kereskedelmi egyensúly” (*The Politics of Commercial Treaties in the Eighteenth Century. Balance of Power, Balance of Trade*) című, nagy volumenű tanulmánykötet többek között ennek a kérdéskörnek kínál részletes elemzést. A tanulmányok a VII. század közepétől a napóleoni háborúkig fedik le a bilaterális kereskedelmi szerződések témakörét, új paradigmát kínálva a XVIII. századi államok politikai gazdaságtanának újragondolására a kereskedelmi szerződések elemzésén keresztül. A tanulmányokon

keresztül specifikusabb kép tárul elénk az európai államok globális gazdasági politikai háttéréről, az államférfiak és politikai írók szerepéről, felfogásáról és véleményeiről. A tanulmánykötet sikeresen kombinálja az eltérő történettudományi módszerek alkalmazását, transznacionális megközelítéssel viszonyulva a kérdéskörhöz, továbbá a helyi, illetve a „nemzeti” politika és a gazdasági viták eddig nem tárgyalt aspektusait is feltárja és érthetővé teszi.

A tanulmánykötetet érezhetően kettős program alapján állították össze. A kötet először is arra törekszik, hogy feltárja a kereskedelmi szerződések relevanciáját, tartalmát és megítélését a korszakok között. Másodsorban azonban a téma különböző megközelítéseinek áthidalására is erősen törekszik, ezáltal bővíti a korszak kereskedelmi szerződéseinek ismeretét. A kötet szerkesztői által írt bevezetés (*Trade and Treaties: Balancing the Interstate System*) gazdag áttekintést nyújt a téma eddigi historiográfiájáról és azokról a különböző szempontokról, illetve módszertani lehetőségekről és megfontolásokról, amelyek alapján a kereskedelmi szerződéseket az eddigiekben elemezték. A bevezető ezeken kívül sikeresen beágyazza a témát a korszak politika- és eszmetörténeti kontextusába, azaz a korszak gazdasági gondolkodásába is.

A kötet fókuszpontja az utrechti békerendszerben megkötött kereskedelmi szerződésekkel foglalkozik, ugyanis az utrechti szerződések következtében, illetve azokat követve számos kereskedelmi szerződést írtak alá. A kereskedelmi szerződések és a hatalmi egyensúly elvének szempontjából kiemelendő az a két értekezés, amely új ismereteket és megközelítési módokat nyújt a korszak hatalmi egyensúlyról szóló vitáihoz, az erőegyensúly szerepének korabeli megítéléséhez. Ahn Doohwan tanulmánya (*The Anglo–French Treaty of Utrecht of 1713 Revisited: The Politics of Rivalry and Alliance*) az utrechti békekötés következtében kialakult brit belpolitikai viszállyról, Olga Volosyuk értekezése (*Negotiating the Balance of Power: Russian–Spanish Commercial Relations in the Early Eighteenth Century*) pedig Oroszország utrechti békerendszerben betöltött szerepéről és helyzetéről értekezik új források bevonásával, friss szemléletmód alkalmazásával.

A kötet másik érdekes szála a *free trade* és a *doux commerce* fogalmainak összetett jellegéhez és különböző kontextusaihoz kapcsolódik. A viszonyosság (*reciprocity*) vagy a kiegyensúlyozott erőviszonyok (*balance of power*) mellett szóló kereskedelmi érvek ugyanis sok esetben az ellenfél gyarmati kereskedelmében való részvételre irányulhattak – elkerülhetetlenül korlátozva azt. Ezt mutatja be például Virginia Léon Sanz és Niccolò Guasti tanulmánya (*The Treaty of Asiento between Spain and Great Britain*), amely a britek spanyol gyarmatokhoz történő hozzáféréseinek erőfeszítéseivel foglalkozik – amely végül az 1713. évi *asiento*, azaz a rabszolgakereskedelem monopóliumára vonatkozó szerződést eredményezte a két fél között. A kapcsolatok normalizálása még akkor sem akadályozta meg az alárendeltséget, amikor a kétoldalú kereskedelmi megállapodás mindkét fele részesült a szerződés előnyeiből. Az 1703. évi angol–portugál methueni szerződést például ezen feltételek mellett elemzi José Luís Cardoso tanulmánya (*The Anglo–Portuguese Methuen Treaty of 1703: Opportunities and Constraints of Economic Development*).

A brit politika elemzése szempontjából a kötet egyik legizgalmasabb tanulmánya a már említett Ahn Doowhan elemzése (*The Anglo–French Treaty of Utrecht of 1713 Revisited: The Politics of Rivalry and Alliance*), aki az 1713. évi utrechti béke 1715. évi brit belpolitikai felülvizsgálatát mutatja be. A spanyol örökösödési háborút részben lezáró, 1713-ban Utrechtben megkötött békerendszer rendezte a viszonyokat a két fő szemben álló fél, a Bourbon-ház – elsősorban a XIV. Lajos vezette Franciaország, illetve az általa támogatott Fülöp, Anjou herceg – illetve a vele szembe létrejött Nagy Szövetség (*Grand Alliance*) – Anglia (1707-től Nagy-Britannia), Hollandia, a Savoyai Hercegség, illetve a Portugál Királyság – között. A béke során Nagy-Britannia számos gazdaságilag fontos területi koncessziót nyert mind a spanyol, mind pedig a francia féltől; megszerezte Gibraltárt és Menorcát, továbbá monopóliumot szerzett az amerikai spanyol gyarmatok irányában folyó rabszolga-kereskedelemre (*Asiento de negros*). Az 1715-ben újonnan felálló whig kormányzat azonban felségárulás büntetében felelősségre vonta a korszak tory politikai

vezetésének két kiemelkedő alakját, Robert Harley-t (Oxford első grófja), illetve Henry St. John-t (Bolingbroke első vikomtja). A két politikus kulcsszerepet játszott a tory kormányzat külpolitikájában, így az utrechti békerendszer lefektetésében is. Doowhan tanulmányának középpontjában az 1715-ben whig részről megfogalmazott felelősségre vonó cikkelyek, azaz a két említett tory politikus közjogi felelősségre vonása (*impeachment*) és az ezekre adott tory – a hivatalos politikai színtereken, illetve pamfletírókon keresztül megfogalmazott – válaszok állnak. A tanulmány alapvető célja bemutatni, hogyan hatott a XVIII. század eleji brit külpolitikára a két politikai „szekértábor”, a toryk és a whigek egymással folytatott – a szerző megfogalmazása szerint sok esetben „partizánharcokra” emlékeztető – küzdelme. Doowhan az elemzéseken keresztül azt is bemutatja, hogy a korszak nemzetközi politikai küzdelmeinek elsődleges alakító tényezője a bizalom kérdésköre volt.

Az említett tanulmány alapvetően négy szerkezeti egységre tagolódik, amelyek közül az elsőben a szerző felvázolja az utrechti béke után kialakult brit belpolitikai helyzetet és ismerteti a tory felelősségre vonás érdekében felálló whig parlamenti bizottság munkáját. A bizottságot James Stanhope whig politikus, a déli területekért felelős külügyi államtitkár (*Secretary of State for The Southern Department*) hívta össze. Személyén kívül olyan whig politikusok vettek részt a vizsgálati munkában, mint a korábbi hadügyi államtitkár (*Secretary of War*) és tengerészeti kincstárnok (*Treasurer of Navy*) Robert Walpole, Sir Richard Onslow, William Pulteney és Thomas Coningsby. A bizottság Walpole elnöklétével kezdte meg a munkát, alaposan áttanulmányozva a franciákkal folytatott tárgyalások iratanyagát – bármielyen, a vádolni kívánt tory politikusokat rossz színben feltüntető, a felségsértés vádját megalapozó információ után kutatva. Doowhan érzékletesen mutatja be, hogy a bizottság működése és elért eredményei, illetve a tory politikusok vád alá helyezése az új politikai berendezkedés politikai tisztogatásának része volt; a bizottság két hónap múlva Walpole és Coningsby vezetésével megvádolta Oxfordot és Bolingbroke-ot felségárulás bűntettében. Az eseménysorozat érzékeltetése érdekében a fejezetben a parlamenti viták jegyzőkönyve-

inek releváns idézeteit találjuk, így például Coningsby vádbeszédét, melyet Bolingbroke ellen intézett: „*A bizottság méltóságos elnöke [ti. Walpole] felelősségre vonta a kezét, míg én felelősségre vonom a fejet; ő felelősségre vonta a hivatalnokot, én felelősségre vonom a jogászt; ő megvádolta a tanoncot, én megvádolom a mestert.*” – utalva a két tory politikus különböző, az utrechti béketárgyalások folyamatában betöltött szerepére. A vádakat követően Oxfordot a londoni Tower-be zárták, míg Bolingbroke már a vádak kihirdetését megelőzően Franciaországba menekült. A tory párt gyakorlatilag lefejezéseként élte meg az eseményeket, és a politikai vezető szerepet – az új, hannoveri választófejedelemből lett brit uralkodó, I. György érkezésével egy időben – a whig oldal vette át. A szerző kihangsúlyozza, hogy bár a tory eszmeiségben egyöntetűen sosem öltött testet a jakobitizmus, az események hatására valóban közeledni kényszerültek a száműzetésben – Franciaországban – élő trónkövetelő Stuart Jakabhoz (*The Old Pretender*).

Doowhan sikeresen összefoglalja a Franciaországban az újabb Stuart restauráció ügyén dolgozó, majd elbocsátása után az angol parlament bocsánatáért esedező, de mindvégig az utrechti béke-rendszer elvi és politikai megalapozottsága mellett kitartó Bolingbroke politikai Canossa-járását is. A szerző felhívja a figyelmet David Hume 1752. évi „A hatalmi egyensúlyról” (*Of the Balance of Power*) című értekezésére, melyben Hume a két meghurcolt tory politikus esetét az ókori Athén politikai intézményéhez, az *osztrakiszmoszhoz* hasonlítja, kiemelve, hogy Oxford és Bolingbroke az Anna királynő uralkodása alatt felgyülemlett politikai feszültségek áldozatai voltak. Doowhan szerint a két tory politikus megvádolásának jelentősége azok külpolitikai szerepvállalásában rejlik, a szerző ebben látja az ekkor már több mint tíz éve fennálló aktív tory–whig szembenállás alapvető gyökereit is. A tory álláspont szerint a spanyol örökösödési háború végét is jelentő francia–brit tárgyalások morálisan elfogadhatóak voltak, hiszen így lehetett leginkább növelni a brit érdekérvényesítési pozíciókat, illetve ezzel a több oldalú tárgyalássorozattal fenntartható maradt az európai hatalmi egyensúly, melyben Nagy-Britannia kiemelt szereppel bírt.

Ezzel szemben a whig álláspont alapjaiban – legfőképp morális, de politikai okokból kifolyólag is – elfogadhatatlannak tartotta a Bourbon hatalmi törekvések bármilyen szintű brit elfogadását, emiatt a legfőbb politikai szükségletet a Bourbon-ellenes *Nagy Szövetség* fenntartásában látták.

A tanulmány második egysége Oxford és Bolingbroke 1715. évi felelősségre vonási eljárásának vádjait, illetve az ezekre adott válaszokat elemzi, megszólaltatva mindkét oldal politikai véleményformáló pamfletíróit is. A harmadik tematikai egység a rivalizálás és a nemzetközi szövetségi rendszerek működési mechanizmusait mutatja be, továbbra is a két tory politikai vezető ellen folytatott eljárásra összpontosítva. Doowhan kihangsúlyozza, hogy a whig vádak centrumában a *Nagy Szövetség* felrúgása állt; a whig politikai vezetés ezzel a súlyponteltolással igyekezett a közvélemény elől elrejteni a tory vezetéssel megszületett békerendszer során szerzett brit gazdasági eredmények jelentőségét. A tanulmány utolsó egysége az 1713. évi utrechti béke, illetve az annak nyomán szerveződő tory–whig szembenállás következményeit mutatja be. A szerző kitér a sajátosan formálódó politikai erőviszonyokra, bemutatva, hogy 1716-ban, alig egy évvel az elsőprő whig belpolitikai pozíciószerezést követően, a külpolitikai helyzet változásának – a spanyol régens Farnese Erzsébet ellen szerveződő négyhatalmi szövetségben Nagy-Britannia Hollandiával, a Habsburg Birodalommal és Franciaországgal került egy platformra – következtében a kormánzatnak meg kellett erősítenie az addig szégyenteljesnek aposztrofált utrechti békerendszer elemeit.

Összességében elmondható, hogy Doowhan sikeresen szintetizálja a brit politikai filozófiai iskolák gondolatrendszerét az európai hatalmi egyensúly kialakítására és megtartására törekvő brit külpolitika folyamatosan változó, az aktuálpolitikai helyzethez igazodó magatartásának kontextusában. A szerző alapos és multiperspektivikus elemzését adja egy kora újkori nemzetközi konfliktus és békerendszer nyomán felélénkülő belpolitikai csatározásnak, kihangsúlyozva az egyes szemben álló felek érv- és eszközrendszerét. A tanulmánykötet egészéről pedig elmondható, hogy a maga nemében úttörő kötetről

van szó; a kereskedelmi szerződések történeti vizsgálatához sokféle megközelítést tartalmaz, emiatt a felvetődő kérdések széles skáláján gondolkodásra sarkallja az olvasót, és inspirációként szolgálhat a kereskedelmi szerződések további történeti tanulmányozásához.

Alimento, Antonella – Stapelbroek, Koen (eds.): *The Politics of Commercial Treaties in the Eighteenth Century. Balance of Power, Balance of Trade* (A XVIII. századi kereskedelmi szerződések politikája. Hatalmi egyensúly, kereskedelmi egyensúly). London: Palgrave Macmillan, 2017. 472 o.

Schvéd Brigitta Kinga